

ШВЕЦЬ Ю. Ю.,
кандидат економічних наук, доцент,
докторант кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства
(Ужгородський національний університет)

УДК 342.5

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО ОСОБИ НА ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я: ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ ДИСКУРС

Стаття присвячена висвітленню проблеми уточнення змісту категорії «право на охорону здоров'я». Проаналізоване змістовне та сутнісне співвідношення права на охорону здоров'я з іншими конституційними правами. На підставі проведеного аналізу зроблено висновок, що «право на здоров'я» є семантично ширшим, порівняно з поняттям «право на охорону здоров'я»; вони співвіднесені як загальне та окреме; «право на охорону здоров'я» стосується специфічних проблем охорони здоров'я.

Ключові слова: право на охорону здоров'я, конституційні права, Конституція.

Стаття посвячена проблеме уточнения содержания категории «право на охрану здоровья». Проанализировано содержательное и сущностное соотношение права на охрану здоровья с другими конституционными правами. На основании проведенного анализа сделан вывод, что «право на здоровье» является семантически шире по сравнению с понятием «право на охрану здоровья»; они соотносятся как общее и отдельное; «право на охрану здоровья» касается специфических проблем здравоохранения.

Ключевые слова: право на охрану здоровья, конституционные права, Конституция.

The article considers the problem of the content of the category “right to health care”. The content and the essence of the right to health protection in relation to other constitutional rights is analyzed. On the basis of the analysis, it was concluded that the “right to health” is semantically broader, compared with the concept of “right to health care”; they are correlated as general and separate; “right to health care” refers to specific health problems.

Key words: right to health protection, constitutional rights, constitution.

Вступ. Поняття «здоров'я» належить до різних галузей пізнання, тож має численні дефініції. На сьогодні немає загальноновизнаного його тлумачення, яке би задовольняло представників різних галузей науки і практики, а поготів однозначних його оціночних критеріїв. Віднайти їх навряд і можливо: надто складний і широко витребуваний цей феномен. Тому, розробляючи проблематику реалізації конституційного права особи на охорону здоров'я, потрібно на основі різних фахових поглядів термінологічного та порівняльного аналізу розмежувати нормальний і патологічний стани організму, визначити чіткі об'єктивні критерії здоров'я – як на рівні індивідуума, так і суспільства та держави в цілому.

Конституція України проголошує право кожного на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування. Зміст цього права розкривається у ст. 49 Конституції України, Основах законодавства України про охорону здоров'я та інших законодавчих актах. Однак у науковій літературі не склалося єдиної точки зору з приводу визначення змісту та обсягу цього конституційного права, що пов'язано з відсутністю одноманітності у розумінні значення деяких ключових понять у цій сфері, а також багатогранністю цього конституційного права.

Постановка завдання. Питання правової природи та змісту права людини на охорону здоров'я привертала увагу багатьох дослідників. У нашій статті ми звернули увагу на праці вітчизняних дослідників С. Булеци, В. Москаленка, М. Амосова, З.Гладуна, О. Федька, Я. Радиша, Л. Царенка. Серед зарубіжних дослідників нами опрацьовані роботи І. Гундарова, А. Кембела, В. Ларіна. Крім того, предметом наукового дослідження в цій статті були конституційні норми ряду зарубіжних країн.

Проте слід зауважити, що комплексних наукових робіт, присвячених проблемі термінологічного уточнення права людини на охорону здоров'я у вітчизняній науці конституційного права недостатньо, що обумовлює актуальність представленої теми.

Метою статті є проведення системного науково-правового аналізу як наукових підходів, так і норм національного та міжнародного законодавства, в тому числі й конституційних норм зарубіжних країн, щодо визначення та тлумачення права особи на охорону здоров'я.

Результати дослідження. До теми нашого дослідження, насамперед, стосуються розділи I і II Конституції України. У статті 3 чітко зазначено: «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» [1].

Більше того, Конституція свідчить, що «права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави».

Згідно з цією статтею життя і здоров'я людини віднесено до головних національних і соціальних цінностей, відповідальність за охорону яких бере на себе держава. Таким чином, право громадянина на життя і здоров'я ототожнюється з правом на охорону його життя і здоров'я державою. У цьому можна повністю погодитися з В.Ф. Москаленком, який об'єднує ці поняття у формулі ПЗ/ПОЗ [2, с. 25].

Безпосереднє відношення до реалізації конституційного права особи на охорону здоров'я має стаття 49 Конституції України, якою визначено, що «кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування». Конституцією також передбачено, що «охорона здоров'я забезпечується державним фінансуванням відповідних соціально-економічних, медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних програм». Основний закон не уточнює зміст цих програм, але в ньому відчувається намагання гарантувати реалізацію цього права: «Держава створює умови для ефективного і доступного для всіх громадян медичного обслуговування. У державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно; існуюча мережа таких закладів не може бути скорочена. Держава сприяє розвитку лікувальних закладів усіх форм власності» [1].

Ця ж стаття містить положення, які свідчать про профілактичну спрямованість охорони здоров'я, оскільки зазначає, що «державна дбає про розвиток фізичної культури і спорту, забезпечує санітарно-епідемічне благополуччя».

Визначений напрям доповнюється і підсилюється статтею 50 Конституції України, якою визначено, що: «Кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди. Кожному гарантується доступ до інформації про стан довкілля», яка «ніким не може бути засекречена». Так, якщо порівняти чинні конституційні норми, що стосуються профілактики здорового способу життя із подібними конституційними нормами інших країн, то вважаємо, що Конституцією України не на належному рівні передбачені заходи із профілактики здорового способу життя. До прикладу, охорона здоров'я в Словаччині визначається як система заходів, спрямованих на попередження виникнення і обмеження поширення порушення здоров'я, поліпшення здоров'я шляхом піклування про здорове життєве та робоче середовище, пропаганда здорового способу життя закладами по охороні здоров'я [3].

Більше того, як зазначає відома дослідниця цивільно-правового аспекту права на охорону здоров'я С. Булеца, в Угорщині постійно мають місце заходи, спрямовані на порятунок хворої людини. Профілактика дитячих хвороб починається від народження, у юнацтві виявляються ранні форми туберкульозу методом обов'язкового проведення рентгенодіагностики легенів, в похилому віці приділяється увага артеріальній гіпертензії, масовому визначенню рівня холестерину крові, атеросклерозу, онкозахворюванням. Усі особи після 40 років щорічно проходять обов'язкову онкопрофілактику. У випадку смерті особи проводиться обов'язкове патоморфологічне обстеження і смертельні випадки аналізуються у лікарській коморі (комітеті). Велику увагу угорська медицина приділяє бальнеотерапії, санаторно-курортному лікуванню, психоаналізу. Як бачимо, в Угорщині застосовуються досить широке коло заходів з охорони здоров'я [4, с. 39]. Відповідно до конституційних норм Угорщини, охорона здоров'я – це діяльність відповідних органів охорони здоров'я, спрямована на збереження здоров'я індивіда, попередження захворювань, забезпечення ранньої діагностики, виявлення, лікування, покращення стану хворої людини, попередження погіршення стану шляхом профілактичних оглядів та лікування, піклування, професійний догляд, медична реабілітація, заходи, спрямовані на зменшення страждань та болю, забезпечення ліками та іншими медичними засобами [5].

Нині існує декілька концептуальних підходів поняття «здоров'я», в межах яких цей феномен тлумачиться з різними акцентами:

Медичний підхід обсервує ознаки нормальної життєдіяльності. Здоров'я визнається як стан повного фізичного, психічного і соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороб і фізичних вад [6]. Відомий медик М. Амосов розглядав здоров'я на основі кількісного та об'єктивного підходу до розв'язання оздоровчих проблем [7, с. 16].

Державно-управлінський підхід хоча й не визначає безпосередньо категорію «здоров'я», проте дає тлумачення державного управління охороною здоров'я як ефективної діяльності держави щодо управління всіма складовими системи охорони здоров'я з метою задоволення потреб громадян Укра-

їни у збереженні та зміцненні здоров'я шляхом реалізації державної політики у галузі охорони здоров'я [8-9].

Психологічний підхід розглядає здоров'я як спосіб осмислення та інтерпретації суб'єктивних фізичних і психічних відчуттів, емоцій, станів, потреб, уявлень та об'єктивних даних (дані лабораторних досліджень, зовнішній вигляд, твердження інших, певних фактів) шляхом порівняння з еталонними моделями, що існують у соціумі. У результаті інтерпретації індивід визначає свій стан як неблагополуччя/хворобу чи благополуччя/здоров'я [10].

Ціннісно-соціальний підхід. У його основі лежить концепція, згідно з якою здоров'я є цінністю для людини, необхідною передумовою для повноцінного життя, задоволення його потреб та участі в соціальному житті. Наприклад, І. Гундаров визначає здоров'я як здатність: а) дожити до необхідного віку; б) бути досить задоволеним собою у фізичному, духовному та соціальному аспектах; в) адекватно відповідати потребам родини і суспільства» [11, с. 158].

На нашу думку, можна ще виокремити *інтегрований підхід*, який збалансовував би біологічні, психологічні та соціальні ознаки.

Визначені нами концептуальні підходи є найбільш відповідними до цілей дослідження конституційно-правових аспектів здоров'я. Адже, обсервуючи проблематику здоров'я в галузі конституційного права, необхідно зважати не тільки на об'єктивні біологічні й психологічні параметри здоров'я, а й на соціальні – виняткову важливість здоров'я для повноцінного життя людини в суспільстві. Так як відповідно до ст. 3 Конституції України здоров'я визнається в Україні найвищою соціальною цінністю. Із погляду конституційного права, здоров'я є не просто деякою даністю, а, насамперед, благом, що має найвищу цінність для людини та соціуму. А тому і займає важливе місце серед конституційних прав особи, чітко передбачених Основним законом нашої держави.

Численні дослідження в галузі медицини доходять висновку, що основним змістом поняття «здоров'я» є підтримка певного рівня реагування та адаптації людського організму до умов навколишнього середовища, при якому забезпечується нейтралізація негативних (деструктивних) впливів зовнішнього середовища на організм. Таке тлумачення здоров'я звернене до відомого доктринального визначення англійського вченого О. Кемпбелла: здоров'я – це «автономність, достатня для адаптації людини до мінливих умов людського життя, і навчання тому, як впоратися з реальністю страждання і смертю...» [12, с. 257].

У нашому дослідженні ми підтримуємо тлумачення права людини на здоров'я як, передовсім, природного права індивіда володіти, зберігати і підтримувати властивий йому від народження стан здоров'я – «повного фізичного, душевного і соціального благополуччя».

Здоров'я і право – категорії, вже давно пов'язані як у суспільній свідомості, так і науковому дискурсі. Однак дослідники ніяк не дійдуть згоди, який термін найточніше описує цей зв'язок. У літературі, присвяченій правам людини і законам про здоров'я, уживають такі вирази:

- 1) право на здоров'я;
- 2) право на догляд за здоров'ям;
- 3) право на охорону здоров'я;
- 4) право на захист здоров'я.

Причому перші три поняття використовуються частіше, а четверте – рідше.

Нам імпонує поняття «право людини на здоров'я», оскільки така конструкція не передбачає обов'язкової наявності хорошого здоров'я в кожній людині. Крім того, право людини на здоров'я не означає й права використовувати всі досягнення медицини – натомість це право гарантує доступ до деякого, ширшого чи вузкого, кола служб, пов'язаних із медициною та здоров'ям, зможу використовувати відповідні можливості. Поняття «право людини на здоров'я» також латентно співвідносить потреби громадянина та можливості держави їх задовольняти.

При цьому конституційне право людини на здоров'я передбачає як свободи, так і права. Наприклад, свобода контролю за своїм здоров'ям і тілом, включно із статевою та репродуктивною свободами. До прав належить право бути вільним від будь-якого втручання, в тому числі право не піддаватися тортурам; не піддаватися без вільної згоди медичним або науковим дослідженням; право на користування послугами системи охорони здоров'я, яка покликана забезпечувати людям рівні можливості й досягати найвищого рівня здоров'я. Очевидно, що право людини на здоров'я має широкий зміст і розгалужену структуру.

На доказ доцільності активної термінологізації поняття «право людини на здоров'я» в українській юридичній науці можна навести два основні аргументи. По-перше, це поняття найчастіше вживається у міжнародних документах і найбільшою мірою відповідає їхньому духу (англ. *“the right to health”* наведено в Статуті ВООЗ та інших міжнародних документах). По-друге, поняття «право людини на здоров'я» іманентно вказує, що йдеться не тільки про охорону здоров'я, а й про право на умови, без яких здоров'я є неможливим (наприклад, доступ до чистої питної води, підтримання здорової екологічної ситуації тощо).

Нині саме «право на здоров'я» – категорія, що міститься в конституціях більшості країн світу, а саме: у статті 21 Конституції Греції [13], статті 22 Конституції Нідерландів [14], статті 32 Конституції Італії [15], статті 39 Конституції Індії [16], статті 25 Конституції Японії [17] та ін.

Конституції багатьох держав, розглядаючи це право як невід'ємне право людини і громадянина, з метою усунення декларативності правових норм, відносять встановлення обсягу його гарантій до компетенції законодавця. Так, в Основному законі Німеччини і Конституції Швеції поняття «охорона здоров'я» міститься в компетенційних нормах, що регулює прийняття нормативних актів законодавчими і виконавчими органами влади [18; 19]. У Конституції Фінляндії (1995) на цінність здоров'я вказується в статті, що присвячена життєвому рівню та соціальному благополуччю [20].

У конституціях низки європейських унітарних країн відповідальність за здоров'я громадян тлумачиться як обов'язок держави. Згідно з пунктом 3 статті 21 частини 2 Конституції Греції (1975), «держава піклується про здоров'я громадян» [13]. Відповідно до статті 32 глави 2 Конституції Італії (1947), «республіка охороняє здоров'я як основне право особистості і основний суспільний інтерес і гарантує безкоштовне лікування для незаможних» [15]. У Конституції Нідерландів закріплено: «влада повинна робити кроки щодо поліпшення стану здоров'я населення» [14].

Слід зважати: окрема норма, узятя поза системою функціонуючих норм у цілому, не може виконувати роль регулятора суспільних відносин. Поняття «право на здоров'я» – часто вживають також для відсилання на більш повні та детальні тексти договорів. Уживання подібних відсилань є досить поширеною практикою в дискусіях про права людини на міжнародному рівні, де поняття «право на здоров'я» стає в один ряд із поняттями «право на життя», «право на приватне життя», «право на житло» та ін. [21].

Висновки. Окремої уваги заслуговує співвіднесеність поняття «право на здоров'я» із семантично близькими, але не тотожними поняттями «право на догляд за здоров'ям», «право на охорону здоров'я», «право на захист здоров'я».

На нашу думку, поняття «право на здоров'я» є семантично ширшим, порівняно з поняттям «право на догляд за здоров'ям»; вони співвіднесені як загальне та окреме; «право на догляд за здоров'ям» стосується специфічних проблем охорони здоров'я. Хоча поняття «право людини на здоров'я» і «право людини на охорону здоров'я» семантично близькі, вони мають суттєві значеннєві відмінки та відмінності. Право людини на здоров'я охоплює широкий спектр явищ і практик, пов'язаних зі здоров'ям. До цього спектру безпосередньо належить й *право на охорону здоров'я*. Тож право людини на охорону здоров'я доцільно розглядати як частину права людини на здоров'я.

Отже, перспективними напрямками подальших наукових пошуків у цій царині теоретичних розробок є питання і проблеми семантичних меж досліджуваних нами явищ і категорій.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Основний Закон України від 28.06.1996 №254к/96-ВР. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Москаленко В.Ф. Рекомендація права на життя та права на здоров'я в Конституції України, її відповідність міжнародному законодавству: стан проблеми та перспективи / В.Ф. Москаленко // Науковий вісник Нац. медичного університету ім. О.О.Богомольця – 2005. – №1-2. – С.23-32
3. Zakon Narodnej Rady Slovenskej Republiky z 24 augusta 1994 “O ochrane zdravia ljudi” // ASPI. – 2004.
4. Булеца С.Б. Деякі аспекти поняття права на охорону здоров'я, медичну допомогу та біоетики в Україні, Словаччині та Угорщині / С.Б. Булеца // Медичне право України: проблеми становлення та розвитку. Матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції 19-20.04.2007, м. Львів. – С. 38-44.
5. Törvény az egészségügyről. 23 december 1997. – № CLIV // UNIÓ KFT–CDATA Bt. Magyar Törvénytár. – 2003
6. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19.11.1992 № 2801. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2801-12>
7. Амосов Н.М. Раздумья о здоровье / Н.М. Амосов. – М.: Мол. гвардия, 1978. – 190 с.
8. Гладун З.С. Державне управління в галузі охорони здоров'я / З.С. Гладун. – Тернопіль : Укрмедкнига, 1999. – 312 с.
9. Федько О.А. Перспективи управлінського впливу на формування та збереження здоров'я населення з урахуванням ціннісно-світоглядної трансформації українського суспільства в умовах соціальної нестабільності : монографія / О.А. Федько ; наук. ред. Я.Ф. Радиш ; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – К. : НАДУ, 2010. – 384 с.
10. Царенко Л.Г. Українські традиційні моделі здоров'я / Л.Г. Царенко // Психологічний часопис № 2 (2). – 2015. – С. 100-113
11. Гундаров И.А. Закон духовной детерминации здоровья / И.А. Гундаров // Философия здоровья. – М. : ИФ РАН, 2001. – С. 158–174
12. Campbell A.V. Defining Core Health Services. The New Zealand Experience I Bioethics, 1995, Jul. Vol. 9, N 3/4. P. 252-258

13. Конституція Греції від 9 червня 1975 року / Конституційна асамблея // Електронна бібліотека НБУВ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nbuviar.gov.ua/asambleya/constitutions.php>
14. Конституція Нідерландів від 24 серпня 1815 року / Конституційна асамблея // Електронна бібліотека НБУВ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nbuviar.gov.ua/asambleya/constitutions.php>
15. Конституція Італії від 01 січня 1948 року / Конституційна асамблея // Електронна бібліотека НБУВ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nbuviar.gov.ua/asambleya/constitutions.php>
16. Конституція Індії від 26 січня 1950 року / Конституційна асамблея // Електронна бібліотека НБУВ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nbuviar.gov.ua/asambleya/constitutions.php>
17. Конституція Японії від 3 травня 1947 / Конституційна асамблея // Електронна бібліотека НБУВ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nbuviar.gov.ua/asambleya/constitutions.php>
18. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland : Ausfertigungsdatum: 23.05.1949. – Ein Service des Bundesministeriums der Justiz und für Verbraucherschutz in Zusammenarbeit mit der juris GmbH. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.juris.de
19. Конституція Швеції (Королівства Швеція) от 27 февраля 1974 г. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.riksdagen.se/templates/R_Page___4930.aspx
20. Конституція Фінляндії від 11.6.1999 №731. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731>
21. Leary V.A. Implications of a Right to Health, in: K.E. Mahoney and P. Mahoney (eds.), Human rights in the Twenty-first Century. – Deventer: Kluwer, 1993. – pp. 481-493.

